

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ЗМІСТ ВІКОВОЇ КАТЕГОРІЇ *ADOLESCENCE* У РОМАНАХ ДЖУЛІАНА БАРНСА “METROLAND” І “STARING AT THE SUN”

Дойчик О.Я.

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ*

Стаття присвячена виявленню особливостей мовного втілення вікової категорії *ADOLESCENCE* у тексті романів Джуліана Барнса “Metroland” та “Staring at the Sun” в аспекті властивого автору антропоцентричного підходу до концептуалізації дійсності. Для структурування опису категорії *ADOLESCENCE* застосовано польову модель її концептуального відображення з ядром *ADOLESCENCE*, приядерною зоною та зоною периферії. Приядерна зона включає відтворення концептуальних ознак юності та концептуальних метафор, за допомогою яких автор характеризує зазначений віковий період. До периферії концептуального поля належить оцінка автора. Виявлення концептуального наповнення категорії *ADOLESCENCE* з подальшим описом моделі індивідуальної системи цінностей автора сприяє відтворенню авторської концептуальної картини світу.

Ключові слова: концепт, індивідуальна концептосфера, концептуальне поле, концептуалізація.

The article reveals the peculiarities of verbalization of the *ADOLESCENCE* category in Julian Barnes' novels “Metroland” and “Staring at the Sun” in the aspect of author's anthropocentric conceptualization of reality. The core-periphery model of the category verbalization is used to structure its description and includes the core *ADOLESCENCE*, the core zone which reveals the conceptual qualities of adolescence and the conceptual metaphors used by the author to characterize the given period and the periphery zone showing the author's evaluation. The analysis of conceptual representation of the *ADOLESCENCE* category with the further modeling of the author's individual evaluation system gives way to the description of the author's conceptual world view.

Key words: concept, individual conceptual sphere, conceptual field, conceptualization.

Характерною рисою сучасної лінгвістики є звернення до когнітивного аналізу літературного дискурсу. Зокрема, все більше зростає зацікавленість дослідників способами індивідуальної концептуалізації дійсності, що знаходить своє відображення у численних працях, присвячених відтворенню індивідуально-авторської концептуальної картини світу. Концептуальна картина світу визначається як “глобальний образ світу, який лежить в основі світогляду людини, тобто виражає сутнісні властивості світу у розумінні людини, які є результатом її духовної діяльності” [Селіванова 2006: 258]. Дослідження проводяться на матеріалі тексту творів того чи іншого автора з метою виявлення особливостей мовного втілення індивідуального світобачення. Концептуальна картина світу (концептосфера) автора представлена когнітивними утвореннями авторської свідомості (праці В.Карасика, А.Вежбицької, Н.Арутюнової, З.Попової, Ю.Степанова, Й.Стерніна, О.Беспалової, Р.Цура, Е.Семіно та інших).

Одиницею індивідуальної свідомості, авторської картини світу більшість дослідників вважають концепт [Беспалова 2002: 6; Тарасова 2004; Карасик 2004; Іващенко 2006; Карасик,

Стернін 2007]. Концептуальна інформація семантично виводиться з єдиного тексту творчості письменника, тому спрямоване на неї дослідження полягає у виявленні та інтерпретації базових концептів того чи іншого літературного твору. У художньому тексті завжди існує система концептів, яка втілює авторський задум і формує цілісність твору і відображає концептосферу автора. Дослідження концептуальної картини світу письменника здійснюється за допомогою аналізу мовних засобів вербалізації індивідуально-авторських концептів.

У статті досліджуються особливості мовного втілення одного із важливих елементів концептуальної картини світу сучасного англійського письменника Джуліана Барнса, робиться спроба проаналізувати антропоцентричний підхід автора до концептуалізації дійсності на прикладі його осмислення однієї з вікових категорій.

Авторській періодизації життєвого відрізка людини характерний поділ на три періоди: юність, середній вік та похилий вік, про що свідчить поділ двох романів письменника – “Metroland” та “Staring at the Sun” – на три частини відповідно до віку героїв, а також суттєві відмінності у світосприйнятті героїв на різних вікових етапах, проаналізовані автором.

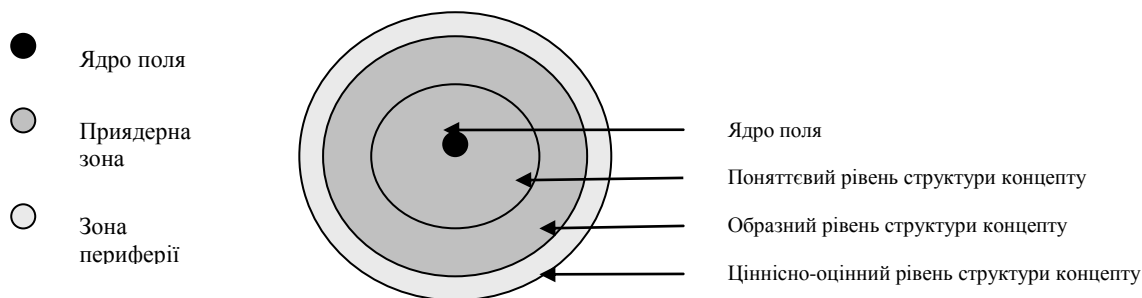
Два останні періоди об’єднуються у категорію “дорослості”, якій протиставляється категорія юності. З погляду змісту, особливостей авторського опису та концептуальних характеристик, видається надзвичайно цікавим дослідження концептуального змісту вікового періоду юності. Крім того, дослідження концептуального наповнення категорії ЮНІСТЬ, яке є метою статті, з подальшим описом моделі індивідуально-авторської системи цінностей сприяє відтворенню авторської концептуальної картини світу, що є актуальним у світлі сучасних лінгвістичних студій. Актуальність дослідження визначається ще й тим, що на сьогодні творчість Джуліана Барнса не є вивченою з позицій когнітивної лінгвістики.

Методологія дослідження концептів базується на виділенні поняттєвої, образної та ціннісної складових їх структури (В.Карасик, З.Попова, Й.Стернін та інші). Згідно з точкою зору В.Пищальникової, концепт охоплює всі знання і уявлення індивіда про ту чи іншу реалію: поняття, чуттєвий образ, емоції, асоціації і слово у якості інтегративного компоненту [Пищальникова 2000].

Для структурування вікової категорії ЮНІСТЬ доцільно застосувати польову модель її концептуального відображення з ядром ADOLESCENCE, приядерною зоною та зоною периферії. Приядерна зона включає опис концептуальних ознак цього вікового періоду, (пояттєва складова структури концептуального поля), та відтворення концептуальних метафор (образна складова структури концептуального поля). До периферії належить оцінка автора.

Схематично модель досліджуваного концептуального поля можна зобразити так:

мал.1. Модель концептуального поля ADOLESCENCE

Виявити семантичний обсяг ядра досліджуваного концептуального поля можна, звернувшись до тлумачних словників англійської мови:

Adolescence – ‘the time, usually between 12 and 18, when a young person is developing into an adult’ [LED].

Adolescence – 1. ‘the quality of being youthful’;

2. ‘the period of life between puberty and maturity’ [WDUD].

Процес ‘дорослішання’ доповнюється авторським контекстуальним значенням ‘становлення власної особистості’, яке характеризується рядом ознак.

Аналіз тексту двох романів письменника – “Metroland” та “Staring at the Sun” – дозволив виділити велику кількість концептуальних ознак юного віку, які при подальшому опрацюванні були об’єднані у групи з їх розширеним описом. Деякі ознаки входять одночасно у кілька груп, оскільки всі вони є взаємопов’язані і взаємозалежні, тому неможливо чітко окреслити межі (причини та наслідки) певної ознаки. Так, наприклад, невпевненість у собі, притаманна юності, тісно пов’язана із самоствердженням, пошуком власного ‘я’, і зіткнення цих діаметрально протилежних (а, проте, доповнюючих одна одну) ознак викликає у героїв роману “Metroland” почуття зневаги до дорослого способу життя.

Мовним матеріалом для відтворення приядерної зони слугують фразеологічні та синтаксичні описові конструкції, авторські порівняння та асоціації.

Нам вдалося виокремити такі групи концептуальних ознак вікової категорії ADOLESCENCE:

1. Егоцентризм.
2. Самоствердження.
3. Невпевненість у собі.
4. Аналіз.
5. Ідеалізація.
6. Максималізм.
7. Інформаційний голод.

Перша група ознак **Егоцентризм**. включає:

- глибоке зацікавлення власною особою, ставлення до себе як до еталону, відносно якого здійснюється опис інших людей, наприклад, батьків (*My father didn't look like me...For a start he was bald. I suppose the cast of his jaw was a bit like mine, but he certainly didn't have my profound questing eyes* [M, 39]).

Зосередженість на власних переживаннях і детальний опис (навіть незначних) подій особистого життя супроводжується майже повним нехтуванням історичними подіями. Так, героїня роману "Staring at the Sun" згадує Другу Світову війну лише у контексті власних переживань, а також як подію, яка внесла зміни в її життя (*At least it <the war> meant that something was happening, the war counted as another Incident: the men were called up...and Jean was finally allowed to cut off the...plait* [SS, 18]). Не зважаючи на те, що дія значної частини роману відбувається у період війни, автор не описує жодних бойових дій і не дає своєї оцінки тогочасній політичній дійсності, а навпаки зосереджує свою увагу на становленні особистості головної героїні.

До групи концептуальних ознак **Самоствердження**. належать:

- прагнення до визнання себе окремою особистістю, відділеною від батьків, несхожою на інших і незалежною від чужого вибору.

Досягти мети підліток намагається всіма доступними способами. Визнання іншими власної значущості і "дорослості" вважається найвищою цінністю (*It was that time of life when being sirred is of estimable importance. It was better than being allowed to use the front seats at school, better than not having to wear a cap...*[M, 13], *We counted the number of times we were sirred...*[M, 14]), заради якої можна витерпіти найгірші незручності (*I once carried my umbrella to school and back every day of a three-month summer term during which it never rained. The status, not the function, counted... Outside it made a man of you* [M, 13]) і навіть перебороти власні підліткові страхи (*Fear for ones gonads, fear even of being bundled into a changing-cubicle and roughly raped, meant nothing beside being acknowledged as a man* [M, 15]).

Найбільшою мрією підлітка є визнання дорослими його незалежності. Незалежність зводиться до права обирати речі особистого вжитку на власний розсуд (*When you did get out there <became an adult> you started...Becoming Famous, ...and Choosing Your Own Clothes* [M, 42], *My first pair of longs* [M, 14]), а також права на окреме житло, при цьому не беручи на себе відповідальності (*We prided ourselves for being rootless...we saw no contradiction in the fact that we each lived with our parents , who were for that matter, the free-holders for our respective homes* [M, 29]).

Пошук себе, самоствердження часто веде за собою **Невпевненість** у власних силах. У цю групу ознак входять:

- закомплексованість, що виражається у неприродній поведінці підлітка (...*a more sedate file of capless six-formers would saunter down the front steps, swinging their umbrellas casually* [M, 23]), у прагненні виглядати дорослим (...*we sipped our milk during break...with the habitual, affected disgust of gourmets (you never knew, there might be someone watching)* [M, 72]), у приховуванні своїх справжніх думок та бажань (*At home you appeared clean, hard-working, conservative, unworried by sex, not unhealthy interested in art...*[M, 64]). Юнаків постійно супроводжує нав'язлива ідея збереження власного авторитету (*You couldn't ask other boys...because conversations on the subject <of sex> implied mutual and equal knowledge; to admit ignorance would have undefined and dreadful consequences...*[M, 20], ...*try to become well-known to smaller boys without actually talking to them* [M, 43]).

- почуття провини через свою нездатність бути гідним членом суспільства. Невпевненість у своїх розумових здібностях, що проявляється у нездатності ставити правильні запитання, викликає у героїні роману "Staring at the Sun" гнітюче почуття провини і сорому за себе (...*she would occasionally ask questions. The trouble was how could you know what question to ask* [SS, 17]). Вона переконана, що її наївність і неспроможність запам'ятати специфіку розвитку історичних подій у тогочасному світі зумовлює їх негативний плин (*Jean felt obscurely that her inability to understand the European crisis was partly responsible for its continuation. She felt guilty* [SS, 17]). Можливість перекласти відповідальність на інших приносить значне полегшення (*So when the war began, she felt relieved. It was all Hitler's fault: it was nothing to do with her* [SS, 18], ...*power and irresponsibility...*[M, 56]).

- страх змін (...*any real threat of change induced apprehension and discontent* [M, 69]), що супроводжується визнанням першості батьків (*the Front Seat <mother> maintained it would be distracting* [M, 47]), *She played up for the Front Seat* [M, 72], *When she looked at her parents she was daunted by how grown-up they were* [SS, 18]). Страх перед усім непізнаним і невідомим (висловлений Дж.Барнсом символічно) проявляється у психофізичному зв'язку страху смерті і споглядання залізничної колії вдалині, що символізує щось невідоме і віддалене у часовому та просторовому плані (...*the fear of death would always arrive when I was lying on my right side, facing out towards the window and the distant railway line. It would never come when I was on my left side, facing my bookshelves* [M, 58]).

- агресія, (*I loathed Sundays with all the rage of one continuously disappointed to discover that he is not self-sufficient* [M, 45]), постійний вияв зневаги до дорослого способу життя (*He was an elegiac old fugger...some ambitious old turd who couldn't tell Tissot from Titian* [M, 36], *You could*

go your own swaggering way [M, 8]) як реакція на власну безвольність (*By the time I'd finished sneering at dummos, prefects, masters, parents, my brother and sister, Third Division football, Moliere, God, the bourgeoisie and normal people, I didn't have any strength left for more than a twisted pout at history* [M, 36]).

- протест (*the ritual objection to my parents* [M, 45], *I sang a song ...partly a protest against the Front Seat's refusal to use the Motorola* [M, 47], ...*I was destructive, petulant, obstinate* [M, 41]).

Наступна група концептуальних ознак – **Аналіз** – включає:

- прискіпливе вивчення себе (*At that age <16>...things contained more* [M, 6], *If you look at the sky through a straw...it looks a much richer shade of blue than if you look at a large part of it* [M, 8]), своїх відчуттів (*testing one another* [M, 27]), наприклад, під час прослуховування класичної музики із зав'язаними очима (... *for music we bound our eyes with a rugger sock...the experimentee... So, how did you feel, and what changes would happen if you continued with the prescription... 'Skin tension...thighs rippling. Exhilaration. Aspiring thorax* [M, 27]).

- спостереження за іншими людьми (...*keeping an eye open all the time you could catch the life on the hip* [M, 24]) з подальшим нотуванням власних висновків (*We preferred not to talk to people as this got on the way of our observation of them* [M, 25], *I'd note all this down to our ledger* [M, 28]).

- постійний пошук проявів автентичності (...*we hunted jumpily for the original, the picturesque, the authentic* [M, 25]), справжності (...*we hunted emotions* [M, 25], *the National Gallery gave us examples of pure aesthetic pleasure* [M, 25]), щирості в собі (...*you had to axe away all that form-and-content analysis stuff they taught at school, we were after something simpler, truer, deeper, more elemental* [M, 27]) та в інших людях (*We went to St. Paul's with our binoculars...to watch people praying* [M, 24], *middle-aged woman...surface happiness, deep discontent* [M, 4]).

Ідеалізація у підлітковому віці може мати будь-який об'єкт для наслідування. Індивідуально-авторським виявом цієї ознаки є яскраво виражена любов до мистецтва (*We agreed that Art was...the constant to which one could be unfailingly devoted* [M, 26], *'Some people say that life is the thing, but I prefer reading* [M, 153]), зумовлена його сприйняттям як прояву абсолютної правди і вічності (...*the robustness of art* [M, 60]) та переконанням у його здатності робити людей кращими (...*whose effect on those exposed to it was ameliorative* [M, 26], *It made people not just fitter for friendship and more civilized but...kinder, wiser, nicer, more peaceful, more active, more sensitive* [M, 26]). Ця ідея знаходить своє подальше осмислення у наступних романах Дж.Барнса – “*Flaubert's Parrot*” та “*A History of the World in 10 ½ Chapters*”.

Поети та митці стають ідеалами юності, а їх ідеї – гідними наслідування (*We cared for French literature largely for its combativeness* [M, 9]). З іншого боку, ідеалами стають лише ті

митці, які втілюють притаманні підлітковому віку протест, неприйняття суспільної моралі, боротьбу (*Corneille was our man [M, 21], French writers were always fighting one another – purifying the language, ...getting arrested, being prosecuted for obscenity, being aggressively Parnassian, ...getting exiled [M, 10]).*

Максималізм у юнацькому віці знаходить своє вираження у:

- схильності до перебільшення (*...if they <adults> got at the colours, we couldn't even count on being ourselves any more [M, 8]), яка проявляється у описі власної особистості (*You...obsequious, ...mad about art, emotionally homosexual for want of choice, obsessed with the idea of nudist camps [64]), у нездійснених мріях (*You imagine marriage and sex eight times a night and bringing up your children in a way which combined flexibility, tolerance, creativeness and large quantities of money [M, 69]), або, наприклад, в об'єднанні всіх без винятку дорослих у єдину категорію людей (*...the bourgeoisie...They – unindented legislators, moralists, social luminaries and parents...were exactly the same sort of people [M, 7]), які варті зневаги і не здатні на гідні та добрі вчинки (*they'd already got at...the language, the ethics, the sense of priorities* [M, 8]).****

I, нарешті, остання група ознак – **Інформаційний голод** – включає:

- постійне і активне здобування інформації (найчастіше безуспішне) про секс і продовження роду з усіх можливих джерел (*vigorous adolescent fuzz* [M, 14]. *Discovering the undeniable truth* [M, 18], *We were left to our vices* [M, 20], *We had some grasp of the main event* [M, 20]).

- недоступність важливої інформації у теоретичному і практичному розумінні (*...had the Big Moment come?* [M, 17], *...information was just as hard to come, at least through official channels* [M, 19] *Men were supposed to know, and women were supposed not to mind how they had find out* [SS, 38]).

- ставлення до батьків та інших дорослих як до ненадійного джерела знань (*Parents were absolutely unreliable: double-agents who got blown early on when trying to feed you some deliberate piece of misinformation* [M, 17], *...correcting the intonation but disguising knowledge* [M, 17]). Наприклад, спроби довідатися про продовження роду від учителя біології закінчилися “відкриттям”, що люди розмножуються як й інші ссавці (*It's just the same principle as in other mammals, ' then he <the teacher> marched out of the room* [M, 19]).

- повне незнання всього, що стосується протилежної статі (*Of more immediate and basic concern was what a woman's body actually looked like* [M, 20], *Our practical steps towards girls were halting* [M, 21] *A girl. A different order of being* [M, 69]).

До приядерної зони належать також просторові концептуальні метафори (orientational metaphors – термін введений Дж.Лакоффом та М.Джонсоном [Lakoff, Johnson 1980]), які

організують систему концептів на основі просторових зв'язків між ними [Lakoff, Johnson 1980: 14].

Концептуальні метафори, виявлені у досліджуваних романах письменника, виражають просторово-часові зв'язки між усіма трьома віковими періодами. Так, людське життя мислиться як шлях (...*seeing death on the way* [M, 135]), а дорослішання – як рух уперед (...*beyond our years* [M, 42]). У цьому контексті юність є початковим етапом у просторі (оскільки у романах період дитинства майже повністю нехтується). Враховуючи також побудову авторської оповіді у вигляді спогадів, виводимо концептуальну метафору ADOLESCENCE IS THE STARTING POINT: *Adolescence comes back* [M, 80], *Front Seat's refusal* [M, 47], *It is all to come* <future> [M, 81].

Крім того, в англomовній свідомості концептуально закріплено зіставлення дорослішання із ростом (наприклад, фізичним), що виражається також і лексично (*growing up*). Якщо вважати, що дорослішання має спрямування вверх, юність, відповідно, мислиться (знову ж – таки) як початкова точка внизу. Концептуальна метафора ADOLESCENCE IS DOWN знаходить своє мовне вираження у висловлюванні: *When I was a child the question...came down at me vertically from above, when I was an adolescent it came from a different (but still downward) angle* [M, 133].

Поряд із просторовими метафорами виділяється ще одна концептуальна метафора – ADOLESCENCE IS A CONTAINER, яка втілює осмислення кожного вікового періоду (і, зокрема, юності) як замкнутого простору (в термінології Дж.Лакоффа та М.Джонсона – container metaphor [Lakoff, Johnson 1980: 29]) із власними законами буття, де зосереджується все притаманне цьому віковому відрізьку: *A great leap into adulthood* [M, 8], *When you did get out there* [M, 42], *All you could do in these areas* [M, 43], *Out there, vague and marvelous, lay capital-L Life* [M, 64].

До периферії досліджуваного концептуального поля належить авторська характеристика періоду ЮНІСТЬ, оцінка і ставлення, що виражаються у виборі означень, порівнянь, зіставлень.

Автору властиве іронічно-добродушне і, разом з тим, співчутливе ставлення до світовідчуття підлітка, яке виражається ним у таких фразах: *We worried about large things those days* [M, 8], *Only a strongly purifying motive could explain how readily we pissed on other people* [M, 9], *Tony...had totally crushed <him> in the course of a vicious metaphorical discussion* [M, 11], *Irrecoverable age* [M, 74].

Письменник з гумором викриває внутрішню боротьбу підлітка, його прагнення надати собі надзвичайної ваги в очах інших, перебільшення власних переваг і відчайдушне прагнення стати дорослим: *Every self-respecting adolescent* [M, 40], *With a perspicacity beyond our years we*

considered... [M, 42], ...the habitual, affected disgust of gourmets [M, 72], ...my connoisseur's opinion [M, 52], I just felt that they might benefit the example of independent thinking [M, 45].

Водночас, автор співчуває молоді, її невпевненості і безпорадності, вважаючи юність дійсно важким періодом життя: *What else are you at that age but a creature part willing, part consenting, part being chosen? [81-82] It's always a tricky time...growing up [M, 41], In our sneaky, whining dreams of immortality [M, 59], Life at 16 was wonderfully enclosed and balanced. On one side there was the compulsion of school, hated and enjoyed, on the other side the compulsion of school, hated and enjoyed [M, 64], assert bonds of adolescence [M, 71].*

Таким чином, при застосуванні концептуального аналізу було виявлено особливості мовного втілення вікової категорії ЮНІСТЬ у романах Джуліана Барнса “Metroland” та “Staring at the Sun”, змодельовано концептуальне поле з ядром ADOLESCENCE, описано концептуальні ознаки, метафори та авторську оцінку цього періоду. Дослідження стало важливим доповненням у вивченні особливостей індивідуально-авторської концептуалізації дійсності, головною рисою якої є антропоцентризм. Результати дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення концептуальної картини світу письменника Джуліана Барнса.

Література:

- Антология концептов* (2007) / под ред. В.И.Карасика, И.А.Стернина. – М.: Гнозис.
- Беспалова О.Е.* (2002). Концептосфера поэзии Н.С.Гумилева в ее лексическом представлении: Автореф. дисс ...канд. филол. наук. – СПб.
- Іващенко В.Л.* (2006). Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго.
- Карасик В.И.* (2004). Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Москва: Гнозис.
- Селіванова О.О.* (2006). Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К.
- Пищальникова В.А.* (2000). Концептуальная система индивида как поле интерпретации смысла художественного текста // Язык. Человек. Картина мира: Материалы Всероссийской научной конференции. – Омск. – Ч.І. – С. 45-51.
- Тарасова И.А.* (2004). Категории когнитивной лингвистики в исследовании идиостиля // Вестник СамГУ. – № 1 (31). – Режим доступу: www.russian.slavica.org
- Lakoff, G., Johnson, M.* (1980). *Metaphors We Live By.* – Chicago and London: The University of Chicago Press.
- LED (2006). Longman Exams Dictionary. – London: Pearson Education Limited.
- WDUD (1979). Webster's Deluxe Unabridged Dictionary. – New York: Dorset and Baber.

Джерела ілюстративного матеріалу:

- Barnes, J.* (1980) *Metroland.* – London: Picador. (M).
- Barnes, J.* (1986) *Staring at the Sun.* – London: Picador. (SS).

